

**การบริหารสู่ความเป็นเลิศโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรม
ของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานคร***
**MANAGEMENT TOWARDS EXCELLENCE BY INTEGRATING BUDDHIST
PRINCIPLES OF PUBLIC HOSPITALS IN BANGKOK**

ประยูร เจนตระกูลโรจน์, สุรพล สุษะพรหม, เกียรติศักดิ์ สุขเหลือ
Prayoon Jantrakulroj, Surapol Suyaprom, Kiattisak Suklueang
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding Author E-mail: prayoon.mcu@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการบริหาร ศึกษาปัจจัยที่ส่งผล และนำเสนอรูปแบบการบริหารสถานพยาบาลสู่ความเป็นเลิศโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรมของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานคร ระเบียบวิธีวิจัยเป็นแบบผสมวิธี

ผลการวิจัยพบว่า 1. สภาพการบริหารของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานครโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.24) 2. หลักปาปนิกรรม 3 และสัปปริสธรรม 7 ส่งผลต่อการบริหารสถานพยาบาลสู่ความเป็นเลิศโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรมของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานคร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 3. รูปแบบการบริหารสถานพยาบาลสู่ความเป็นเลิศโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรมของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานคร คือ Model knowledge MBS ได้แก่ M = Management การบริหารจัดการโรงพยาบาลหรือสถานพยาบาลคุณภาพ 4 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านการเป็นเจ้านายตนเอง 2) ด้านการเร่งสร้างสิ่งใหม่ 3) ด้านการเอาใจใส่ประชาชน 4) ด้านความอ่อนน้อมถ่อมตน B = Buddhism หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยปาปนิกรรม 3 และสัปปริสธรรม 7 และ S = Smart Hospital การจัดการคุณภาพสถานพยาบาล 5 ด้าน 1) ด้านภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อม 2) ด้านการนำเทคโนโลยีมาใช้ในสถานพยาบาล 3) ด้านระบบการให้บริการ 4) ด้านระบบงานและฐานข้อมูล 5) ด้านการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: การบริหาร; ความเป็นเลิศ; การบูรณาการ; หลักพุทธธรรม

* Received September 11, 2021; Revised November 21, 2021; Accepted November 22, 2021

Abstract

The objectives of this research article were to study the general context of management, the factor affecting the excellence management and propose the model of hospital management towards excellence by integrating Buddhist principles of Public Hospitals in Bangkok. The methodology was mixed methods.

The research findings were as follows: 1) Administrative conditions of Public Hospitals in Bangkok are MOPH core values of Public hospitals in Bangkok. By overall, it was at a high level, 2) the general context of excellence management towards public hospital in overall was at a high level ($\bar{X}$ = 4.24), 2) the factor affected the excellence management towards public hospital by Buddhist teaching in Bangkok found that the factor of Papanika-dharma and Sappurisa-dharma affected the excellence management towards public hospital by Buddhist teaching in Bangkok with reliability at 0.05 and 3) The model of hospital management towards excellence by integrating Buddhist principles of Public Hospitals in Bangkok is Model knowledge MBS as follows. M = Management - Being a self-master 2) Accelerating the creation of new things 3) Caring for the people 4) Humility. B = Buddhism - The Buddha-dharma principle consists of the 3 Papanika-dharma. and Sappurisa-dhamma 7 and S = Smart - Hospital Quality management of hospitals in 5 aspects 1) Landscape and environment 2) The application of technology in hospitals 3) Service systems 4) Work systems and databases 5) effective management

Keywords: Management; Excellence; Integration; Buddha-dhamma

บทนำ

เทคโนโลยีในยุคปัจจุบันมีพัฒนาการแบบก้าวกระโดดและมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และมีผลกระทบต่อการดำเนินงานของภาคส่วนต่าง ๆ อย่างกว้างขวางไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ที่สำคัญ คือ ยุคเทคโนโลยีดิจิทัลยังมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ภาครัฐจึงมีส่วนสำคัญในการในการผลักดันนโยบายต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในยุคเทคโนโลยีเปลี่ยนโลก (Disruptive Technologies) รวมถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงในอนาคตด้วย

สถานพยาบาลเป็นองค์กรทางสุขภาพที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบหรือมีพันธกิจเกี่ยวกับการให้บริการสุขภาพแก่ประชาชน มีการกำหนดเกณฑ์ในการมอบรางวัลเพื่อแสดงว่าองค์กรเหล่านั้นผ่านการรับรองคุณภาพความเป็นเลิศในด้านต่าง ๆ แม้ว่าในประเทศไทยจะมีการรับรอง

มาตรฐานโรงพยาบาลในระดับประเทศ คือ มาตรฐาน HA แต่อาจจะไม่เพียงพอต่อการสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้ใช้บริการเพื่อดึงดูดใจให้มาใช้บริการ เทียบเท่ากับมาตรฐานโรงพยาบาลระดับสากล เช่น Joint Commission International Accreditation หรือ Magnet ซึ่งแสดงถึงความเป็นเลิศในระดับนานาชาติ ที่สามารถแข่งขันกับองค์การสุขภาพอื่น ๆ ทั้งในและต่างประเทศได้ (เกศรา อัญชันบุตร และอารีวรรณ อ่วมตานี, 2552)

ความท้าทายเหล่านี้ กระทรวงสาธารณสุขจึงได้กำหนดให้โรงพยาบาลและหน่วยงานในสังกัดทั่วประเทศนำระบบดิจิทัลมาพัฒนาระบบการบริหารจัดการและการบริการ มีระบบปฏิบัติงานที่ทันสมัยมีประสิทธิภาพ ประชาชนได้รับบริการที่รวดเร็ว มีคุณภาพ ปลอดภัย อย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน (เสาวลักษณ์ ศรีตาเกษ และคณะ, 2560)

เป้าหมายสำคัญที่กระทรวงสาธารณสุขได้กำหนดไว้เพื่อให้การบริหารจัดการและการบริการเป็นไปอย่างมีคุณภาพ คือ การเป็นโรงพยาบาลคุณภาพ (Smart Hospital) หมายถึง โรงพยาบาลและรวมถึงสถานพยาบาลภาครัฐ สังกัดกระทรวงสาธารณสุข มีการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสนับสนุนการจัดบริการภายในโรงพยาบาล ลดขั้นตอนการปฏิบัติและเพื่อความสะดวกรวดเร็วในการรับบริการที่มีคุณภาพ มีความปลอดภัย และทันสมัยอย่างเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และได้ตั้งเป้าหมายว่า ภายใน 5 ปี โรงพยาบาลสังกัดกระทรวงสาธารณสุข โรงพยาบาลศูนย์ โรงพยาบาลทั่วไป โรงพยาบาลชุมชน และโรงพยาบาลสังกัดกรมวิชาการทุกแห่ง จะนำ Digital Transformation มาใช้ได้ 100 % (ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, 2560)

การเป็นสถานพยาบาลคุณภาพตามค่านิยมหลัก 4 ประการ (MOPH Core Value) เป็นไปตามกรอบปฏิบัติเพื่อเป็นสถานพยาบาลคุณภาพ 5 ด้าน (Smart Hospital) และบรรลุผลตามยุทธศาสตร์ระบบสารสนเทศสุขภาพที่มีคุณภาพ 4 ด้าน (Excellence Strategies) ดังกล่าวแล้ว แต่ยังไม่เพียงพอ ต้องมีการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารจัดการสู่ความเป็นเลิศเพิ่มในการบริหารจัดการที่สัมฤทธิ์ผลทุกประการ ให้มีศักยภาพอย่างต่อเนื่อง ทั้งทางกาย (วิชาการ) และทางใจ (ศีลธรรม จริยธรรม และคุณธรรม) พร้อมปฏิบัติหน้าที่ให้เหมาะสมต่อยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงแบบหักมุม (Disruptive World) โดยประเด็นเหล่านี้สามารถนำมาปรับประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการสถานพยาบาลให้มีคุณภาพในทุกด้าน (กระทรวงสาธารณสุข, 2564) ดังเช่นผลงานวิจัยหลายฉบับที่นำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้หรือบูรณาการกับการบริหารองค์กรและทรัพยากรบุคคล อาทิเช่น พระมหาจรรยา อภิธมมจิตโตและคณะ (2564) รูปแบบการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม พระมหาเหมชวงศ์ เหมวิโส (2565) การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชุมชนของเทศบาลเมืองบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี สุวรรณ แก้วนะ (2562) การพัฒนาคุณลักษณะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตามหลักพุทธธรรม เป็นต้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่า องค์กรหรือบุคคลใดนำหลักพุทธธรรมไปบูรณาการในการบริหารจัดการ ก็จะส่งผลให้องค์กรและบุคคล

นั้นสามารถบริหารจัดการได้เป็นเลิศในทุกๆด้าน (ชไมพร กิติ, 2562; ชัชณิษฐา ชัชวาลวงศ์, 2565; ฐานิดา พานิชเจริญ, 2564; ญัฐกานต์ บุญแนบ, 2562; พระใบฎีกาสุทธิพันธ์ จารุณโณ, 2565; พระปลัดชุมพล อาภุทธิโรและคณะ, 2561; พระมหาจรรณ อภิธมมจิตโตและคณะ, 2564; พระมหาเหมชวงค์ เหมวิโส, 2565; สมชาย ลำภู, 2564; สุวรรณ แก้วนะ, 2562)

กรรมการแพทย์สภาเผยปัญหาแพทย์ทั่วประเทศพบหลัก ๆ 7 ข้อ คือ ขาดแคลนแพทย์ที่อยู่ประจำ ปริมาณผู้ป่วยต่อจำนวนบุคลากร ปัญหาความไม่พอใจของผู้ป่วยและญาติ ปัญหาการส่งต่อผู้ป่วย ปัญหาการขาดความมั่นใจในการทำหัตถการ ปัญหาเรื่องเวลาการทำงานและพักผ่อน แพทย์ ปัญหา ราย (เมธี วงศ์ศิริสุวรรณ, 2564) อีกส่วนหนึ่งขาดแคลนงบประมาณพร้อมทั้งขาดแคลนบุคลากรด้านสาธารณสุข (ณัฐนรี สุพรรณพงศ์, 2551) ปัญหาความไม่โปร่งใสซึ่งอาจนำไปสู่การทุจริตคอร์รัปชัน ทั้งนี้ หากข้อเท็จจริงดังกล่าวเป็นเรื่องจริงแล้วนั้น จะส่งผลกระทบต่อผู้ป่วย คือ ทำให้โรงพยาบาลได้รับเวชภัณฑ์ไม่ได้คุณภาพ และแพทย์ไม่สามารถใช้ดุลพินิจในการรักษาตามความรู้ความเชี่ยวชาญของตน (ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และพิชญ์ณัฐ เนื่องจำนง, 2559)

ผู้วิจัยในฐานะเป็นบุคลากรทางการแพทย์และเป็นผู้บริหารสถานพยาบาลที่ต้องการเห็นประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่สถานพยาบาลทุกระดับ จึงสนใจศึกษาการบริหารสถานพยาบาลสู่ความเป็นเลิศของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานคร โดยยึดแนวคิดตามค่านิยมหลัก (MOPH Core Value) การบริหารจัดการตามหลักพุทธธรรม และโรงพยาบาลคุณภาพ (Smart Hospital) เพื่อการบริหารจัดการสถานพยาบาลสู่ความเป็นเลิศที่มีคุณภาพในระดับสากลต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการบริหารจัดการของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานคร
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารสถานพยาบาลสู่ความเป็นเลิศโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรมของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานคร
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการบริหารสถานพยาบาลสู่ความเป็นเลิศโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรมของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย

รูปแบบการวิจัย ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Methods Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดำเนินการโดย การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 17 รูปหรือคน และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน 9 รูปหรือคน และการวิจัยเชิงปริมาณ

(Quantitative Research) ดำเนินการโดยศึกษาจากแบบสอบถาม (Questionnaire) เพื่อสนับสนุนข้อมูลเชิงคุณภาพ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรได้แก่ ผู้บริหารสำนักสถานพยาบาลและการประกอบโรคศิลปะ กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข ผู้บริหารสถานพยาบาล แพทย์ พยาบาล เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการในสถานพยาบาลภาครัฐ และประชาชนผู้เข้าใช้บริการจากสถานพยาบาล ผู้วิจัยใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง ตามสูตรของการคำนวณโดยใช้สูตรของ Cochran ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 384 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยสร้างได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำมาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิด และสร้างเครื่องมือ การวิจัยเชิงคุณภาพแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือโดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน การวิจัยเชิงปริมาณ แบบแบบสอบถามประมาณค่า 5 ระดับ แบ่งเป็น 6 ตอน 64 ข้อ หาค่าค่าความเที่ยงตรงของแบบสอบถามโดยผู้ทรงเชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน ทุกข้อมีค่าความเชื่อมั่นอยู่ในระหว่าง 0.80-100 ตรวจสอบความเชื่อมั่นโดยหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) ได้ค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับ = .99

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การวิจัยเชิงปริมาณดำเนินการเก็บข้อมูลโดยขอหนังสือจากผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถึงกลุ่มเป้าหมาย เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสอบถาม นำแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ไปเก็บข้อมูล กับ กลุ่มตัวอย่างที่ได้กำหนดไว้ จำนวน 384 ชุด และเก็บแบบสอบถามคืนด้วยตนเอง แล้วนำมาตรวจสอบความถูกต้อง ได้ข้อมูล ที่สมบูรณ์ทั้งหมด จำนวน 384 ชุด คิดเป็นร้อยละ 100 ของจำนวนแบบสอบถามทั้งหมด

2. การวิจัยเชิงคุณภาพดำเนินการเก็บข้อมูลโดยขอหนังสือจากผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์ ทำการนัดวัน เวลา และสถานที่กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อสัมภาษณ์ตามที่กำหนดไว้ ดำเนินการสัมภาษณ์ตามวัน เวลาและสถานที่ที่กำหนดนัดไว้ จนครบทุกประเด็น โดยขออนุญาตใช้วิธีการจดบันทึก และการบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์ นำข้อมูลดิบที่ได้มารวบรวมเพื่อวิเคราะห์โดยวิธีการที่เหมาะสมและนำเสนอต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปทางสังคมศาสตร์ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ค่าความถี่

(Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) การวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson's Correlation) และการถดถอยพหุคูณแบบมีขั้นตอน (Multiple Regression Stepwise)

2. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยวิเคราะห์โดยนำข้อมูลมาเรียบเรียง และจำแนกอย่างเป็นระบบ จากนั้นนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ตีความหมาย เชื่อมโยงความสัมพันธ์ และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่าง ๆ ที่รวบรวมได้ เพื่อจะได้ศึกษาประเด็นได้ลึกซึ้ง เมื่อประเด็นใดวิเคราะห์แล้วไม่มีความชัดเจนก็ตามไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นต่าง ๆ นั้น เพื่อตอบคำถามหลักตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัย

1. สภาพการบริหารจัดการของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า ค่านิยมหลัก (MOPH Core Value) ของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานครโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.24$) การบริหารสถานพยาบาลตามหลักพุทธธรรมโดยใช้หลักปาปนิกธรรม คือ หลักธรรมสำหรับการปฏิบัติงานของบุคลากรหรือผู้บริหารของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานคร โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.24$) การบริหารสถานพยาบาลตามหลักพุทธธรรมโดยใช้หลักสัปปุริสธรรม คือ หลักปฏิบัติที่แสดงให้เห็นว่าเป็นบุคลากรหรือเป็นผู้บริหารที่ดีของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานคร โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.22$) และการบริหารจัดการสถานพยาบาลสู่ความเป็นเลิศ (Smart Hospital) ของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานคร โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.17$)

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารสถานพยาบาลสู่ความเป็นเลิศโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรมของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่าง MOPH Core Value หลักปาปนิกธรรม 3 และสัปปุริสธรรม 7 ต่อการบริหารสถานพยาบาลสู่ความเป็นเลิศโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรมของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานคร (.093- .880) ถือว่าบางคู่มีความสัมพันธ์กันค่อนข้างสูง ค่านิยมหลัก (MOPH Core Value) ส่งผลต่อการบริหารสถานพยาบาลสู่ความเป็นเลิศโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรมของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานคร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 คือ สามารถร่วมกันทำนายผันแปรได้ ร้อยละ 57.1

หลักปาปนิกธรรม 3 ส่งผลต่อการบริหารสถานพยาบาลสู่ความเป็นเลิศโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรมของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานคร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และสามารถร่วมกันทำนายความผันแปรได้ ร้อยละ 64.1

หลักสัปปุริสธรรม 7 ส่งผลต่อการบริหารสถานพยาบาลสู่ความเป็นเลิศโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรมของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานคร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 คือ และสามารถร่วมกันทำนายความผันแปรได้ถึงร้อยละ 72.5

3. รูปแบบการบริหารสถานพยาบาลสู่ความเป็นเลิศโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรมของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานคร

การบริหารสถานพยาบาลสู่ความเป็นเลิศโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรมของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานครนั้น ผู้วิจัยได้นำเสนอรูปแบบ Model knowledge MBS ดังต่อไปนี้

M = Management การบริหารจัดการโรงพยาบาลหรือสถานพยาบาลคุณภาพ 4 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านการเป็นนายตนเอง (M: Mastery) เน้นการบริหารจัดการบุคลากรทางการแพทย์ให้มีคุณลักษณะนำตนเองได้ 2) ด้านการเร่งสร้างสิ่งใหม่ (O: Originality) ปรับประยุกต์ใช้เครื่องมือและหรือวิธีการที่เหมาะสม 3) ด้านการเอาใจใส่ประชาชน (P: People centered) เพิ่มคุณภาพในการบริการ 4) ด้านความอ่อนน้อมถ่อมตน (H: Humility) บริหารจัดการบุคลากรให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์

B = Buddhism หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ปาปนิกรรม 3 และสัปปริสธรรม 7 ประกอบด้วย 1) ปาปนิกรรม 3 คือ จักขุมา มีความรู้ดี รู้เข้าใจพันธกิจขององค์กร วิรูโร คือ มีวิสัยทัศน์ มองการณ์ไกล นิสสยสัมปันโน มีมนุษยสัมพันธ์ดี 2) สัปปริสธรรม 7 คือ ธัมมัญญตา มีการวางแผน เพื่อการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ อตถัญญตา รู้จักคำนวณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต อตตัญญตา รู้จักฐานะของตน ไม่ฟุ้งเฟ้อ มัตตัญญตา รู้จักความพอดีในการดำรงตนและในการเลี้ยงชีพ กาลัญญตา การรู้จักเวลาในการปฏิบัติหน้าที่ ปริสัญญตา รู้จักผู้คนและชุมชนทั้งภายในและภายนอกองค์กร บุคคลัญญตา รู้ความแตกต่างแห่งบุคคล ปฏิบัติต่อบุคคลอื่นอย่างเท่าเทียมกัน

S = Smart Hospital การจัดการคุณภาพสถานพยาบาล 5 ด้าน คือ ด้านภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อม (Smart Place/Infrastructure) จัดการด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อมให้ดูสวยงาม ด้านการนำเทคโนโลยี (Smart Tools) ใช้เทคโนโลยีมาช่วยจัดการระบบการทำงานให้มีประสิทธิภาพ ระบบการบริการ เพิ่มความรวดเร็ว ปลอดภัย (Smart Services) ด้านระบบงานและข้อมูล มีความเชื่อมโยงกันโดยอัตโนมัติเพื่อการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ (Smart Outcome) ด้านการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ (Smart Hospital) บริหารจัดการความคุ้มค่าของทรัพยากร (Unit Cost) ที่ชัดเจน ถูกต้องและเป็นปัจจุบัน

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการอภิปรายผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. สภาพการบริหารจัดการของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานคร สำหรับการบริหารจัดการของสถานพยาบาลภาครัฐส่วนใหญ่เป็นตามมาตรฐานของสถานพยาบาล การนำหลัก MOPH core value มาประกอบในงานวิจัยนี้โดยไม่ได้ใช้เกณฑ์ HA เพราะว่าเกณฑ์ HA ส่วนใหญ่เป็นการจัดการเรื่องเอกสารเพื่อป้องกันความผิดพลาดในการให้บริการ แต่ไม่ได้เน้น

คุณภาพในการให้บริการได้ครอบคลุมเหมือน MOPH core value การนำ MOPH core value มาปรับใช้กับสถานบริการ จะทำให้สถานพยาบาลที่ให้บริการทางสาธารณสุขมีประสิทธิภาพและมีคุณภาพเป็นที่พึงพอใจกับผู้มารับบริการ โดยใช้หลักทั้งสี่ประการดังนี้ 1) M (Mastery) คือ บุคลากรต้องมีภาวะผู้นำ ซึ่งหมายถึงผู้นำในองค์กร เช่น ถ้าเป็นสถานพยาบาลหรือโรงพยาบาลของรัฐ จะหมายถึงผู้อำนวยการโรงพยาบาลและทีมผู้บริหารรวมถึงหัวหน้าแผนกต่างๆ ที่ต้องมีผู้ใต้บังคับบัญชา การที่มีภาวะผู้นำจะทำให้การขับเคลื่อนองค์กรหรือแผนกต่างๆ ดำเนินไปได้ด้วยดีตามนโยบายที่ได้รับ สอดคล้องกับงานวิจัยของ เสาวลักษณ์ ศรีตาเกษ และคณะ (2560) ที่ได้นำเสนอไว้ว่า สถานพยาบาล ต้องยึดค่านิยมในการดำเนินการตามวิสัยทัศน์ของกระทรวงสาธารณสุข โดย M (Mastery) บุคลากรต้อง มีภาวะ O (Originality) เร่งสร้างสิ่งใหม่ P (People Centered Approach) ใส่ใจประชาชน ยึดประชาชน และ H (Humility) อ่อนน้อมถ่อมตน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ รุ่งโรจน์ สงสระบุญ (2563) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการบริการที่เป็นเลิศของโรงพยาบาลเอกชนในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการบริการที่เป็นเลิศของโรงพยาบาลเอกชนในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2560 มีการบริการของแพทย์และนางพยาบาลที่มี การบริการวินิจฉัยโรค ที่มีคุณภาพการบริการและการพัฒนาคุณภาพการให้บริการของพนักงานต้อนรับ

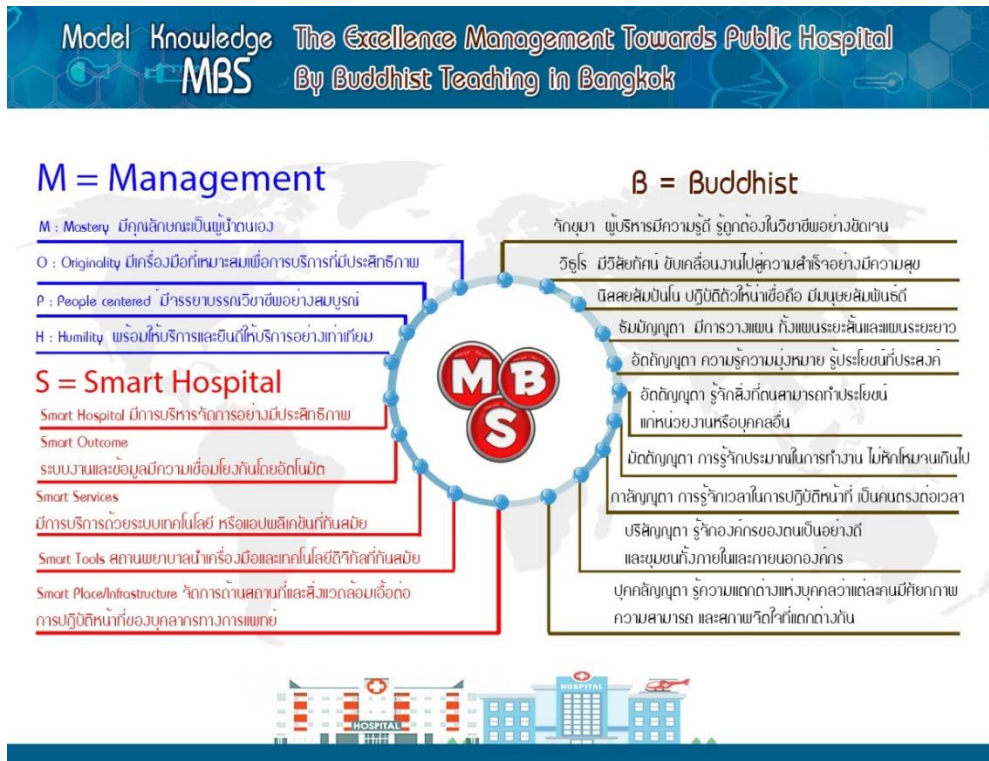
2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารสถานพยาบาลสู่ความเป็นเลิศโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรมของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานคร มีค่านิยมหลัก (MOPH Core Value) คือ O: Originality P: People centered และ H: Humility หลักปาปนิกรรม 3 คือ เป็นผู้มิวิสัยทัศน์ (จักขุมา) เป็นผู้มีการจัดการดี (วิธูโร) และเป็นผู้มีเครือข่าย (นิสสยสัมปันโน) และสัปปุริสธรรม 7 คือ อัมมัญญตา มีการวางแผน เพื่อการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ อัตถัญญตา รู้จักคำนวณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต อัตตัญญตา รู้จักฐานะของตน ไม่ฟุ้งเฟ้อ มัตตัญญตา รู้จักความพอดีในการดำรงตนและในการเลี้ยงชีพ กาลัญญตา การรู้จักเวลาในการปฏิบัติหน้าที่ ปริสัญญตา รู้จักผู้คนและชุมชนทั้งภายในและภายนอกองค์กร บุคคลัญญตา รู้ความแตกต่างแห่งบุคคล ปฏิบัติต่อบุคคลอื่นอย่างเท่าเทียมกัน แสดงให้เห็นว่า การบริหารสถานพยาบาล มุ่งประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่จะนำไปสู่ความเป็นเลิศ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ รุ่งโรจน์ สงสระบุญ (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการบริการที่เป็นเลิศของโรงพยาบาลเอกชนในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการบริการที่เป็นเลิศของโรงพยาบาลเอกชนในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2560 มีการบริการของแพทย์และนางพยาบาล ในแต่ละด้านได้มุ่งเน้นการบริหารที่มีประสิทธิภาพ การบริการวินิจฉัยโรค ที่มีประสิทธิภาพ การบริการของพนักงานต้อนรับ และสอดคล้องกับงานของ ศิริรัตน์ คลังเย็น (2557) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารงานสู่ความเป็นเลิศตามหลักพุทธธรรมาภิบาลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผลวิจัย พบว่า 1 การบริหารงานสู่ความเป็นเลิศตามหลักพุทธธรรมาภิบาลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ ได้แก่ ประสิทธิภาพการปฏิบัติราชการ ประสิทธิผล

การปฏิบัติราชการ การให้บริการ การพัฒนาองค์กรหรือหน่วยงาน อยู่ในระดับมากทุกด้าน สอดคล้องกับงานวิจัยของ อัฐทพร พลปัทพี (2557) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาคุณลักษณะ องค์กรธุรกิจสมรรถนะสูงตามแนวพระพุทธศาสนา ผลการศึกษา พบว่า การพัฒนาคุณลักษณะ องค์กรธุรกิจสมรรถนะสูง ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 7 ประการ คือการมีคุณลักษณะ โครงสร้างองค์กรที่มีประสิทธิภาพ มีระบบการบริหารงาน ที่มีประสิทธิภาพ มีบุคลากร ประสิทธิภาพสูง มีรูปแบบการบริหารที่เข้มแข็ง มีค่านิยมร่วมของคนในองค์กร และมีการจัดการ ในรูปแบบของการบริหารเชิงกลยุทธ์ (Strategy) (2557) และสอดคล้องกับงานวิจัยของ วรุตม์ ทวีศรี (2557) ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาภาวะผู้นำตามหลักธรรมเพื่อการพัฒนาสู่องค์กร ประสิทธิภาพสูงของหน่วยงานวิจัยและพัฒนาในสังกัดกระทรวง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ผล วิจัยพบว่า ลักษณะส่วนบุคคลที่แตกต่างกันมีผลต่อความคิดที่ต่างกันในเรื่องของภาวะผู้นำตาม หลักสัปปุริสธรรม 7 อธิปไตย 4 สังคหวัตถุ 4 ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง และภาวะผู้นำเชิง สถานการณ์ที่มีผลต่อการก้าวขึ้นสู่องค์กรประสิทธิภาพสูง

3. รูปแบบการบริหารสถานพยาบาลสู่ความเป็นเลิศโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรม ของสถานพยาบาลภาครัฐในเขตกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย มีภูมิทัศน์ที่สวยงามมี สภาพแวดล้อมที่ดี มีการนำเทคโนโลยีมาช่วยจัดการระบบการทำงาน มีการบริการที่รวดเร็ว ปลอดภัย มีระบบงานและข้อมูล และมีการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับ งานวิจัยของ อัฐทพร พลปัทพี (2557) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนาคุณลักษณะองค์กรธุรกิจสมรรถนะ สูงตามแนวพระพุทธศาสนา ผลการศึกษา พบว่า การพัฒนาคุณลักษณะองค์กรธุรกิจสมรรถนะ สูง มีองค์ประกอบสำคัญ 7 ประการ คือการมีคุณลักษณะโครงสร้างองค์กรที่ดี มีระบบที่มี ประสิทธิภาพ มีบุคลากรประสิทธิภาพสูง มีรูปแบบการบริหารที่เข้มแข็ง มีค่านิยมร่วมของคนใน องค์กร และมีการจัดการในรูปแบบของการบริหารเชิงกลยุทธ์

องค์ความรู้จากการวิจัย

ผู้วิจัยได้ทำการสังเคราะห์ผลการวิจัยข้างต้นเป็นองค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัยดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้

จากภาพองค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัยสามารถอธิบายรายละเอียดดังนี้

M = Management การบริหารจัดการโรงพยาบาลหรือสถานพยาบาลคุณภาพ 4 ด้าน คือ 1) ด้านการเป็นนายตนเอง ด้านการเร่งสร้างสิ่งใหม่ 3) ด้านการเอาใจใส่ประชาชน และ 4) ด้านความอ่อนน้อมถ่อมตน

B = Buddhism หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ปาปนิกรรม 3 และสัปปริสธรรม 7 ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาสถานพยาบาลสู่ความเป็นเลิศได้อย่างมีประสิทธิภาพ

S = Smart Hospital การจัดการคุณภาพสถานพยาบาล 5 ด้าน คือ 1) ด้านภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อม 2) ด้านการนำเทคโนโลยีมาช่วยจัดการระบบการทำงาน 3) การนำเทคโนโลยีมาช่วยจัดระบบการบริการ เพิ่มความรวดเร็ว ปลอดภัย 4) ด้านระบบงานและข้อมูลมีความเชื่อมโยงกันโดยอัตโนมัติเพื่อการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ และ 5) ด้านการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ควรจัดทำนโยบายพัฒนาระบบการทำงานในสถานพยาบาลให้เป็นการบริการแบบดิจิทัลทุกขั้นตอนในทุกหน่วยงานอย่างเป็นรูปธรรม ที่สามารถแชร์ข้อมูลระหว่างกัน ทั้งระหว่างบุคลากรทางการแพทย์และผู้เข้ารับบริการ เพื่อความสะดวกรวดเร็วในการบริหารจัดการและการให้บริการ และเพื่อให้ผู้รับบริการได้รับการดูแลอย่างรวดเร็ว และทันต่อการรักษาโรค
2. กระทรวงสาธารณสุขและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรมีนโยบายจัดทำฐานข้อมูลความรู้เรื่องสุขภาพที่เป็นเอกภาพ เพื่อให้ประชาชนได้รับรู้ข้อมูลสุขภาพของตนเองอย่างต่อเนื่องและเป็นปัจจุบัน เพื่อช่วยให้ทุกคนสามารถรู้สภาพสุขภาพตนเองและดูแลตนเองให้มีสุขภาพที่ดี อันจะนำไปสู่การลดความแออัดจากการเข้ารับบริการในสถานพยาบาล
3. กระทรวงสาธารณสุข ควรมีนโยบายส่งเสริมการบริการประชาชนนอกเขตสถานพยาบาล เช่น การออกพื้นที่บริการสุขภาพในกรณีที่เจ็บป่วยทั่วไป ไม่เป็นโรคเรื้อรัง เป็นต้น เพื่อลดความแออัดในสถานพยาบาล

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. ควรจัดทำโครงการหรือกิจกรรมสร้างเสริมความเข้มแข็งและสภาวะจิตใจที่ดีของบุคลากรทางการแพทย์โดยบูรณาการหลักพุทธธรรม
2. กระทรวงสาธารณสุขและหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรมีคณะกรรมการดำเนินงานส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีเพื่อพัฒนางานบริการอย่างเป็นระบบ ทั้งในสถานพยาบาล เช่น การนัดคิวพบแพทย์ การรับยา การชำระเงิน เป็นต้น และทั้งนอกสถานพยาบาล เช่น การบริการให้คำแนะนำสุขภาพผ่านแอปพลิเคชัน การรับยาที่บ้านแบบเดลิเวอรี่ เป็นต้น เพื่อลดความแออัดในสถานพยาบาล ลดค่าใช้จ่าย และลดความเสี่ยงในการติดโรค
3. กระทรวงสาธารณสุข มีการแต่งตั้งคณะกรรมการส่งเสริมการบริการประชาชนนอกเขตสถานพยาบาล เช่น การออกพื้นที่บริการสุขภาพในกรณีที่เจ็บป่วยทั่วไป ไม่เป็นโรคเรื้อรัง เป็นต้น เพื่อลดความแออัดในสถานพยาบาล

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาความเป็นเลิศของสถานพยาบาลภาครัฐ โดยใช้องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเรื่องนี้
2. ควรศึกษาเปรียบเทียบความเป็นเลิศของสถานพยาบาลระหว่างสถานพยาบาลภาครัฐและสถานพยาบาลภาคเอกชน
3. ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับดัชนีชี้วัดการพัฒนาความเป็นเลิศของสถานพยาบาลตามแนวพุทธธรรม

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงสาธารณสุข. (2564). *ค่านิยมกระทรวงสาธารณสุข (MOPH Core Value)*. นนทบุรี: สำนักสารนิเทศ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข.
- เกศรา อัญชันบุตร และอารีวรรณ อ่วมตานี. (2552). ลักษณะฝ่ายการพยาบาลที่เป็นเลิศในโรงพยาบาลตติยภูมิ. *วารสารสหวิทยาการ*, 24(4), 56-69.
- ชไมพร กิติ. (2562). พุทธธรรมกับการพัฒนาประชาธิปไตยขั้นหมู่บ้าน. *วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์*, 2(1), 46-52.
- ชัชนิธิฐา ชัชวาลวงศ์. (2565). หลักพุทธธรรมกับการพัฒนาภาวะผู้นำของเยาวชนในกรุงเทพมหานคร. *วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์*, 5(1), 266-273.
- ฐานิดา พานิชเจริญ. (2564). การให้บริการตามหลักพุทธธรรมของโรงพยาบาลราชบุรี. *วารสารพุทธนวัตกรรมการจัดการ*, 4(2), 39-47.
- ณัฐกานต์ บุญแบบ. (2562). การนำหลักพุทธธรรมมาปลูกฝังให้กับต้นกล้าที่เป็นเยาวชนซึ่งเป็นอนาคตของชาติ. *วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์*, 2(2), 55-64.
- ณัฐนรี สุพรรณพงศ์. (2551). *แนวทางส่งเสริมการระดมทุนในการจัดสวัสดิการสังคมขององค์กรสาธารณประโยชน์*. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และพิชญ์ณัฐ เนื่องจำนง. (2559). การสื่อสารเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคมเครือข่ายธุรกิจ: จากแนวคิดสู่ปฏิบัติการและเส้นทางวิจัยที่ท้าทายในอนาคต. *วารสารการประชาสัมพันธ์และการโฆษณา*, 9(1), 73-92.
- พระใบฎีกาสุทธิพันธ์ จารุณโณ. (2565). ประสิทธิภาพการให้บริการจัดการขยะของเทศบาลเมืองท่าใหม่ อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี. *วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์*, 5(1), 44-55.
- พระปลัดชุมพล อาภรณ์โรและคณะ. (2561). การสร้างแรงจูงใจตามหลักพุทธธรรมให้แก่ประชาชนในการทำบุญของวัดพุน้อย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี. *วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์*, 1(2), 1-10.
- พระมหาจรัญ อภิธมมจิตโตและคณะ. (2564). รูปแบบการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 10(4), 54-65.
- พระมหาเหมษฐวงศ์ เหมวโสี. (2565). การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาชุมชน ของเทศบาลเมืองบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี. *วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์*, 5(1), 56-67.

- เมธี วงศ์ศิริสุวรรณ. (2564). เปิด 7 ปัญหาหลักกับภาระงานแพทย์ในรพ.รัฐขนาดเล็กที่หลายคนอาจไม่รู้. สืบค้น 15 มิถุนายน 2564, จาก https://www.matichon.co.th/local/quality-life/news_1209274
- รุ่งโรจน์ สงสระบุญ. (2557). รูปแบบการบริการที่เป็นเลิศของโรงพยาบาลเอกชนในประเทศไทย. วารสารวิทยาลัยพาณิชยศาสตร์บูรพาปริทัศน์, 9(2), 54-67.
- วรุตม์ ทวีศรี. (2558). การพัฒนาภาวะผู้นำตามหลักธรรมเพื่อการพัฒนาสู่องค์กรประสิทธิภาพสูงของหน่วยงานวิจัยและพัฒนาในสังกัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ศิริรัตน์ คลังเย็น. (2557). การบริหารงานสู่ความเป็นเลิศตามหลักพุทธธรรมมาภิบาลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. (2560). ยุทธศาสตร์เทคโนโลยีสารสนเทศสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข (2560-2569). นนทบุรี: ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข.
- สมชาย ลำภู. (2564). การสร้างพระใหญ่เพื่อสืบทอดและรักษาพระพุทธศาสนา สู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์บนฐานพุทธธรรม: กรณีศึกษาวัดม่วงชุม จังหวัดสิงห์บุรี. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมการบริหาร, 4(2), 101-114.
- สุวรรณ แก้วนะ. (2562). การพัฒนาคุณลักษณะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตามหลักพุทธธรรม. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมการบริหาร, 2(1), 39-45.
- เสาวลักษณ์ ศรีดาเกษ และคณะ. (2560). MOPH: ค่านิยมของบุคลากรกระทรวงสาธารณสุขและแนวทางการขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติ. วารสารทันตภิบาล, 28(1), 151-152.
- อัฐทกร พลปัดพี. (2557). การพัฒนาคุณลักษณะองค์กรธุรกิจสมรรถนะสูงตามแนวพระพุทธศาสนา. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

